

פרשת בלק

פרשתנו, המפגישה אותנו עם עולם של קסמים, קללות ונחשים, מתאימה במיוחד להצגת דבריו של הרמב"ם בעניין.

תחילתה של הפרשה, בשליחתם של זקנים-קוסמים לשכור את שירותיו של בלעם, על מנת שיחליש את ישראל בכוח קללותיו - וילכו זקני מואב וזקני מדן וקסמים בידם, ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק..¹ ושיאה בהתנפצותו של ניסיון זה אל ברכתו היפה של בלעם - כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל, קעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל.. וירא בלעם כי טוב בעיני יקוק לברך את ישראל, ולא הלך בפעם בפעם לקראת נחשים וישת אל המדבר פניו.³

הרמב"ם כידוע, קידש מלחמת חורמה על כל המאגיה לענפיה. לדידו, קללות, קמיעות, ניחושים, קסמים וכישופים למיניהם, הינם הבליים אסורים. אחד משיאיה של מלחמה זו, נמצא בפרק יא מהלכות עבודה זרה, אותו הקדיש הרמב"ם לכל התופעות הללו. בפרק זה, תיאר והגדיר הרמב"ם איסורים רבים: ניחוש, קסמים, עוננות, חבירת חבר, דרישה אל המתים ועוד:

'אין מנחשין כעכו"ם שנאמר לא תנחשו..', 'אסור לקסום ולשאול לקוסם..', 'אסור לעונן..', 'אסור לשאול בעל אוב או בעל ידעוני..', 'המכשף חייב סקילה'.

יתר על כן, הרמב"ם איננו מסתפק בתיאור האיסורים הפורמאליים ועונשיהם, אלא אף דן ברותחים את מי שרק מעז להאמין בכוחם של דברים אלו, גם אם לא עבר עליהם בפועל:

ודברים האלו כולן דברי שקר וכזב הן, והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמונים לגויי הארצות... ואין ראוי לישראל שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו, ולא להעלות על לב שיש תועלת בהן.. כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן, ומחשב בלבו שהן אמת ודבר חכמה - אבל התורה אסרתן, אינו אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת.. אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה אינם דברי חכמה, אלא תהו והבל שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דרכי האמת בגללן...⁴

לרמב"ם אפוא, לא די בהרצאת האיסורים הרשמיים, והוא חש צורך להדגיש כי גם האמונה בכוחם של דברים אלו איננה ראויה - זאת למרות שאמונה בלבד, בלא יישום בפועל, איננה איסור הלכתי. בכך חורג הרמב"ם מהמסגרת ההלכתית-פורמאלית הקשיחה של משנה תורה, ומלמד גם על 'רוחה' של ההלכה.

אם לא די בכל אלו, הרי שקצפו של הרמב"ם יצא באופן מיוחד על סוג נוסף של מאגיה. לפי הרמב"ם, אנשים אשר עושים שימוש מאגי בתשמישי מצווה, מאבדים(!!!) את חלקם בעולם הבא. בידו התקיפה, עוקר הרמב"ם כל ניסיון להפוך את התורה ומצוותיה לספר קסמים:

הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה, וכן הקורא על התינוק שלא יבעת, והמניח ספר תורה או תפילין על הקטן בשביל שיישן, לא די להם שהם בכלל מנחשים וחוברים, אלא שהן בכלל הכופרים בתורה, שהן

¹ במדבר כב, ז.

² במדבר כג, כג.

³ במדבר כד, א.

⁴ רמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרק יא הלכה טז.

עושיין דברי תורה רפואת גוף, ואינן אלא רפואת נפש; שנאמר: 'ויהיו חיים לנפשך', אבל הבריא שקרא פסוקין ומזמור מתהילים כדי שתגן עליו זכות קריאתן וינצל מצרות ומנזקים, הרי זה מותר.⁵

וכן:

מנהג פשוט שכותבים על המזוזה מבחוץ, כנגד הרייח שבין פרשה לפרשה: 'שד-י', ואין בזה הפסד לפי שהוא מבחוץ. אבל אלו שכותבין מבפנים שמות המלאכים או שמות קדושים או פסוק או חותמות, הרי הן בכלל מי שאין להם חלק לעולם הבא. שאלו הטפשים, לא די להם שבטלו המצוה אלא שעשו מצוה גדולה שהיא יחוד השם של הקב"ה ואהבתו ועבודתו, כאילו הוא קמיע של הניית עצמן, כמו שעלה על לבם הסכל שזהו דבר המהנה בהבלי העולם.⁶

הרמב"ם אם כן, רואה בפעולות מעין אלו, איסור הכולל בתוכו את אותם איסורים שבפרק יא מהלכות עבודה זרה, ואף חמור מהם - לא די להם שהם בכלל מנחשים וחוברים, אלא שהן בכלל הכופרים בתורה..

ניתן לסכם ולומר, כי הרמב"ם יצר שלוש דרגות של יחס פסול אל המאגיה, והרי הן בסדר עולה מן הקל אל הכבד: א. אמונה בכוחה של המאגיה, בלא לעשות בה שימוש. ב. שימוש מעשי במאגיה. ג. שימוש מאגי בתשמישי מצווה.

נקודות לעיון והעמקה

1. מה לדעתך כל כך גרוע במאגיה על ענפיה, שהרמב"ם לחם בה בכזו חריפות?

נסה להצביע על מספר נקודות שגזרו את יחסו של הרמב"ם אל המאגיה:

ראשית, מלחמתו של הרמב"ם במאגיה היא במובן מסוים מלחמה על ה'חופש' של א-להים. כאשר אדם מאמין בכוחותיהם של ענייני ניחוש וקמיעות ופועל לאור אמונה זו, הוא הופך בכך את הקב"ה למעין עבד נפעל שלו, המוכרח להתנהל בהתאם למעשיו. כביכול ישנה איזו חוקיות מיסטית שהקב"ה כפוף לה ולאדם העושה בה שימוש. כאשר הרמב"ם ביטל את האמונה המאגית, הוא רומם בזאת את דימויה של הא-לוהות בעיני האדם. בכך הופך הקב"ה בתודעה האנושית מנפעל לפועל, מא-ל ששולטים בו באמצעים מאגיים, לא-ל שנכנעים בפניו באמצעים 'קונוונציונליים' ומצפים לחסדיו. על האדם לדעת, כי הקב"ה איננו עובד אצל אף אחד..

שנית, אדם אשר סופג לתוכו אמונות מאגיות שונות, מתעלם מהחוקיות הגלויה של הטבע אשר דרכה משתקפת חכמת הא-ל. במקום להשתלם בחכמת הטבע ולשכלל בעקבותיה את העולם, הוא מבכר פעולות הבל אשר אינן מקדמות דבר ומנציחות את הקלקולים. ישנה כאן גם פריקת עול נסתרת של האחריות המוטלת על האדם: במקום להשקיע מאמצים בפיתוחו של העולם על אדני הטבע והמדע, מתוך גדלות הרוח של הנפש האנושית ויכולותיה האין סופיות, האדם פונה בקטנותו אל כל מיני רופאי אליל ו'באבות' מזויפים, שיעשו בשבילו את העבודה. רק כאשר יצליח האדם להשתחרר מלפיתתן החונקת של אמונות טפלות ומגושמות, וייקח אחריות על מעשיו וחיייו, הוא ירקייע שחקים עם הכוחות שחנן אותו הא-ל בהן.

שלישית, אדם אשר מסגל לעצמו תפיסה מיסטית-מאגית של העולם, אשר אין ביכולתו לצפות בה או לחוות אותה באמצעים חושיים, מחמיץ בכך את יופיו וקסמו של העולם הנתון לפניו. הוא עוסק כל הזמן בדברים שאיננו רואה ואיננו מבין, אשר הדמיון והשכל משמש בהם בערבוביה, במקום לעסוק ולחוות את מה שקיים בעולם ומושג בחושים ובשכל הישר.

⁵ רמב"ם, הלכות עבודה זרה, פרק יא הלכה יב.

⁶ רמב"ם, הלכות תפילין ומזוזה וס"ת, פרק ה הלכה ד. עיין ב'הגהות מיימוניות' על אתר, שהביא דברים של ראשונים אחרים החולקים באופן חזיתי על הרמב"ם, דבר המלמד על חריפותו בסוגיא זו.

לתגובות, הערות והארות אענה בשמחה
בעז לוי boazlevy100@gmail.com